

Anna Vulāne, Elita Stikute

LATGALISKAIS KOMPONENTS LATVIEŠU VALODAS UN LITERATŪRAS APGUVĒ: NO PIRMSSSKOLAS LĪDZ VIDUSSKOLAI (1990–2015)

Raksta mērķis ir noskaidrot, kādi latgaliešu rakstu valodas un literatūras apguves aspekti norādīti izglītības satura normatīvajos dokumentos un kāds mācību saturs par latviešu kultūras latgalisko komponentu iekļauts latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļos, kā arī izziņāt skolēnu un skolotāju viedokli par šo jautājumu apguves nepieciešamību. Analīzei izmantoti pirmsskolas, pamatizglītības un vidējās izglītības satura normatīvie dokumenti, mācību līdzekļi, kā arī skolēnu un skolotāju aptaujas rezultāti. Pētījuma metodes – hermeneitiskā un aptaujas metode.

Atslēgas vārdi: latviešu valoda, latgaliešu rakstu valoda, literatūra, bērnu valoda, mācību process.

LATGALIAN COMPONENT IN THE LEARNING OF LATVIAN LANGUAGE AND LITERATURE: FROM PRESCHOOL TO SECONDARY SCHOOL (1990–2015)

The conditions of language development and preservation are the quality of its acquisition in the early childhood, in-depth usage and study in the educational process and formation of positive and responsible attitude towards language and national literary heritage.

The quality of the development of child's Latvian language is determined by several environmental factors: the language environment in the family, the language environment in preschool, basic and secondary educational institutions and the language environment in public space.

In Latgale most children learn Latvian in heterogeneous sociolinguistic environment. Child's acquisition of the Latvian language in the family occurs in one of the following ways: in the native dialect (variant of dialect), if all the family members communicate only in one of our dialects, the High Latvian dialect; in the Latvian standard language, if the family members communicate in the standard language; in the so-called "third variant", if the communication is in the Latvian

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2016.8.2229>

standard language with a strong dialectal influence; or bilingually (dialect – Latvian standard language, dialect – Lithuanian, Polish, Russian, Belarusian or some other language, Latvian standard language – Lithuanian, Polish, Russian, Belarusian or some other language).

Experience acquired during the project “Latvian Language in Monolingual and Bilingual Acquisition: tools, theories and applications” (LAMBA) shows that a part of our High Latvian dialect-speaking parents found it difficult to answer MacArthur-Bate Communicative development test questions, which were formed according to the Latvian standard language system. As communication with children takes place only in their native dialect, there are differences between child’s speech and the standard language at phonological and morphological level. At the same time, parents, after consultation on how to complete the test, noted that the quality of learning Latvian at school is better than learning at home where incorrect colloquial Latvian is used. Latvian language users in other parts of Latvia faced a similar problem, but in general it did not seriously affect the performance of the test. Students emphasize that more knowledge about interrelation between the Latvian dialectal and standard language would make the Latvian language acquisition process easier and help avoid interference of the native dialect.

Language learning at school takes place in a monolingual environment, but some schools offer optional courses also in the Latgalian written (standard) language and literature. Outside the classroom, communication goes on in both, standard Latvian and native dialect and other languages.

Language environment of the public space is heterogeneous; children hear different High Latvian variants as well as the so-called “third variant” which causes the most harm, both to Latgalian and Latvian standard languages and other languages.

Taking into consideration the fact that two traditions of the written language have historically developed in Latvia – the Latvian standard language, and the Latgalian standard language tradition – and the Latgalian standard language is a very important component of Latgale regional and cultural identity and significant cultural value of Latvia, State Language Law 3 (4) determines that “the State ensures the preservation, protection and development of the Latgalian standard language as a historical option of the Latvian language”. Language knowledge, its usage in the learning process and the knowledge of literary and cultural heritage in close connection with national values are preconditions of language development and retention. Therefore, it is important that the school curricula and literature contain both Latvian and Latgalian.

This report focuses, firstly, on how the school curricula and learning standards reflect the necessity to form and develop the Latgalian standard language and literature, secondly, how these issues are revealed in the text books of the Latvian language and literature developed from 1990 to 2015 and thirdly, it deals with secondary school students’ survey results on the knowledge of the Latgalian standard

language and literature.

Analysis of the standards and curricula of the primary school and secondary school subject "Latvian language" and "Literature" reveals that neither the Latgalian standard language as an option of the Latvian language, nor fiction written in the Latgalian standard language are reflected in text books. The text books developed during the last 20 years deal with these thematic issues only sporadically.

Keywords: Latvian language, Latgalian standard language, literature, child language, learning process.

Ievads

Cilvēki veido sabiedrību un rada kultūru, paši būdami sabiedrības un kultūras daļa. Ja netiek nodrošināta saikne starp paaudzēm un pārmantots kultūras stablais kodols, tad ar laiku šāda sabiedrība zaudē savu kultūras identitāti un zūd kā tās attīstītāja. Tāpēc katrai tautai ir svarīgi nodrošināt savas kultūras mantojuma saglabāšanu visā tā daudzveidībā un bagātināt to, attīstīt. Tas nozīmē, ka tās sociālās normas un vērtības, simbolu un zīmju sistēma, valoda un tajā radītie kultūras teksti un artefakti, kas nodrošina pārmantojamību, ir arī nozīmīgs pārmaiņu avots un pārveidojas atbilstoši sabiedrības attīstības līmenim un vajadzībām. Tas, cik lielā mērā saglabājam vai iznīcinām savas kultūras vērtības, ir atkarīgs gan no katra indivīda attieksmes un uzskatiem, gan no valsts politikas. Vēsture un pieredze liecina, ka tieši personība ir tā, kas būtiski ietekmē kultūras vērtību, t. sk. valodas, saglabāšanu un attīstīšanu. Katras sabiedrības un cilvēka valoda un rakstība ir plašākas kultūras daļa. Cilvēki lieto kādu no valodām vai rakstībām, pārmantojot to no saviem senčiem vai izvēloties atbilstoši komunikatīvajām vajadzībām un tādējādi saistot sevi ar noteiktu kultūras tradīciju. Mēs ienākam kultūras pasaulē un sociumā ar valodu un caur valodu. Kā zināms, viens no valodas attīstības un saglabāšanas nosacījumiem ir tās apguves kvalitāte jau agrīnā bērnībā, pilnvērtīga izmantošana un padziļināta iepazīšana izglītības procesā un pozitīva, atbildīga attieksme pret valodu un nacionālo literāro mantojumu visā dzīves laikā. Aksioma ir arī tas, ka latgaliešu rakstu valoda un literatūra ir būtiska latviešu kultūras daļa. Bet cik lielā mērā šis apgalvojums atbilst realitātei? Parasti to, kas ir kultūrnnozīmīgs, pazīst un atzīst liela daļa sabiedrības, informācija par attiecīgajiem kultūras faktiem tiek ietverta izglītības saturā, nozari aptverošos zinātniskos apcerējumos u. tml.

1998. gadā literatūrzinātnieks Vītolds Valeinis izdevumā „Latgaliešu lirikas vēsture” rakstīja: *Vispār, salīdzinot ar padomju laiku, kad valdītāji latgaliešu valodu bija atzinuši par nevēlamu (..), tagad tiek atzīts, ka nācījas kultūras dārzā latgaliešu valoda, literatūra, folklorā nav nekāda nezāle, no kā būtu jāatbrīvojas, bet taisni otrādi – tā ir zieds, kas latvisko dārzu dara bagātāku, krāšņāku un tāpēc prasa arī kopšanu* (Valeinis 1998: 164). Tomēr, lasot „Latviešu literatūras vēsturi” trīs sējumos (Hausmanis 1998, Hausmanis 1999, Hausmanis 2001), Gunta Bereļa darbu „Latviešu literatūras vēsture. No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam” (Berelis

1999) u. c., kā arī publikācijas preses izdevumos par un pret latgaliešu rakstu valodu un komentārus, analizējot mācību līdzekļus un latviešu filologu, skolotāju sagatavošanas programmas, neizdevās gūt pārliecinošu apstiprinājumu V. Valeiņa cerīgajam izteikumam. Protams, latgaliskā nots Latvijas kultūrtelpā ir sadzirdamāk ieskanējusies gan ar Jāņa Streiča filmu „Cilvēka bērns” (1991) un viņa Latgales cildinājumu, gan „Borowa MC” un citu grupu uzstāšanos, ar Eriņu, Puncuļu, Igaunu, Uškānu, Tihovsku un citu ģimeņu dziesmām, gan ar daudziem citiem notikumiem, radot Latvijas sabiedrības attieksmē daudz pozitīvu pārmaiņu. Tajā pašā laikā nākas atzīt, ka tās pagaidām ir virspusējas pārmaiņas, kas nav skārušas dziļākos uztveres un domāšanas slāņus, bet jo īpaši Latvijas izglītības un zinātnes sistēmu. Izņēmums ir Latgales zinātnieku pētījumi un tās dažas skolas, kurās viedi skolotāji latgaliešu rakstu valodu, literatūru, kultūrvēsturi sāka mācīt jau pagājušā gadsimta 80. gadu beigās fakultatīvi, pulciņos, negaidot nekādus lēmumus (plašāk sk. Vulāne 2011, Pošeiko 2016), kā arī tie skolotāji visā Latvijā, kuri apzinās nepieciešamību radīt skolēniem pilnīgāku priekšstatu par visiem latviešu valodas paveidiem un literatūras, kultūras dažādību. Jāņem vērā arī tas, ka latgalieši dzīvo ne tikai Latgalē. 2011. gada tautas skaitīšanā tika konstatēts, ka arī citos Latvijas novados ir iedzīvotāji, kuri runā latgaliski ikdienā: Kurzemē – 1,4 %, Rīgā, Pierīgā, Vidzemē un Zemgalē – 3,9–4,5 % iedzīvotāju (CSP 2016: 105).

Problēmas pieteikums

Lai attīstītu katra jaunā cilvēka reģionālo identitāti kā nacionālās identitātes daļu, nepieciešams mērķtiecīgi virzīts mācību process, proti, attiecīgs mācību saturs valodā, literatūrā, vēsturē, kulturoloģijā, mūzikā u. tml. Pasaules uztveres, vērtību sistēmas pamats bērnam veidojas ģimenē un tiek nostiprināts, bagātināts ar jaunām zināšanām un pieredzi mācību procesā skolā. Kāda ir situācija mūsdienu Latvijas izglītības sistēmā pētāmā jautājuma kontekstā? Tā kā vairākus gadu desmitus latgaliskais komponents (latgaliešu rakstu valodas un literatūras attīstības fakti) mācību saturā tikpat kā neparādījās, nepieciešams noskaidrot, kas mainījies Latvijas neatkarības ceturtdaļgadsimtā. Lai gūtu atbildi uz šo jautājumu, tika veikts pētījums ar mērķi izzināt, kādi latgaliešu rakstu valodas un literatūras apguves aspekti norādīti izglītības satura normatīvajos dokumentos un kāds mācību saturs par latgalisko komponentu iekļauts latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļos, kā arī noskaidrot skolēnu un skolotāju par šo jautājumu apguves nepieciešamību. Lai sasniegtu šo mērķi, izmantojot hermeneitikas metodi (Gadarners 1999), tika analizēti:

- mācību procesa normatīvie dokumenti – pirmsskolas izglītības vadlīnijas, mācību priekšmetu „Latviešu valoda” un „Literatūra” pamatzglītības un vidējās izglītības standarti,
- minēto mācību priekšmetu programmu paraugi un mācību līdzekļu komplekti 1.–12. klasei.

Tika veikta arī 10.–12. klases skolēnu un latviešu valodas un literatūras

skolotāju aptauja. Pētot normatīvos dokumentus, mācību līdzekļus un respondentu atbildes, tika noskaidrots:

- kā latgaliešu rakstu valodas un literatūras veidošanās un attīstības jautājumi atspoguļoti mācību priekšmetu standartos un paraugprogrammās,
- kā šie jautājumi atklāti latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļos, kas izstrādāti no 1990. līdz 2015. gadam,
- ko par latgaliešu rakstu valodas un literatūras zināšanām liecina skolēnu un skolotāju aptaujas rezultāti,
- kāda ir skolēnu un skolotāju attieksme pret to, ka latviešu valodas un literatūras mācību saturā tiek iekļauts materiāls par latgaliešu rakstu valodu un literatūru.

Analīzē izmantoti arī vērojumi, kas gūti pedagoģiskajā darbā skolā un augstskolā. Rezultātā tika iegūta pārdomu un politisku lēmumu vērtā informācija.

Ņemot vērā to, ka Latvijā vēsturiski izveidojušās divas rakstu tradīcijas – latviešu literārās valodas (turpmāk LVS) un latgaliešu rakstu valodas (turpmāk LTG) tradīcija – un LTG ir ļoti svarīga latgaliešu reģionālās un kultūras identitātes sastāvdaļa un Latvijas kultūras būtiska vērtība, jau 1989. gadā pieņemtā „Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likuma” 15. pantā tika noteikts, ka *Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā ir garantēta latviešu valodas, arī izloksņu un latgaliešu rakstu valodas lietošana visās kultūras jomās, kā arī tas, ka valsts garantē arī lībiešu kultūras saglabāšanu un attīstīšanu lībiešu valodā* (AP 1989). Savukārt „Valsts valodas likuma” 3 (4). pantā noteikts, ka *Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību* (MK 1999). Ja likums tiktu pienācīgi ievērots, jau 20. gs. 90. gados bija jānodrošina iespēja skolēniem iegūt izglītotam cilvēkam nepieciešamās zināšanas ne tikai par LVS, bet arī par LTG, izloksnēm, dialektiem un lībiešu valodu, kā arī Latgales vēsturi, kultūru un literatūru, piedāvājot pārdomātu, līdzsvarotu mācību saturu, kas sekmē ikvienā Latvijas kultūrvēsturiskajā novadā radīto vērtību iepazīšanu. Šāds saturs būtu nozīmīgs ieguldījums reģionālās, nacionālās un kultūras identitātes veidošanā, kā arī patriotiskajā audzināšanā. Lai to iekļautu mācību līdzekļos, gan mācību priekšmetu standartos, gan programmās un programmu paraugos bija jānorāda, kādas zināšanas un prasmes skolēniem jāapgūst saistībā ar LTG. Tad visās Latvijas skolās nonāktu vismaz nepieciešamās informācijas minimums. Bet ar to vēl nepietiek, lai nodrošinātu LTG saglabāšanu, aizsardzību un attīstību. Bija un ir vajadzīgs arī valsts atbalsts LTG un literatūras pilnvērtīgai apguvei Latgales skolās, risinot jautājumu par mācību stundu skaitu, mācību literatūru un skolotāju sagatavošanu.

Analizējot „Noteikumus par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām” (MK 2012) mācību priekšmeta „Latviešu valoda” un „Literatūra” pamatzglītības (MK 2014a, MK 2013a) un vidējās izglītības (MK 2014b, MK 2013b) standartus un paraugprogrammas, tika konstatēts, ka nedz LTG kā latviešu valodas paveids, nedz latgaliski sarakstītā literatūra (izņemot Jāņa Klīdzēja romānu „Cilvēka bērns”, kas

turklāt nav LTG) tajos nav minēta. Iespējams, tas ir viens no iemesliem, kāpēc pēdējos divdesmit piecos gados izstrādātajos mācību līdzekļos šie tematiskie loki skarti tikai sporādiski, bet LTG, literatūra un Latgales vēsture tā arī palikusi par latviešu kultūrvēsturiskās apziņas marginālo telpu.

Ikvienas valodas attīstības un saglabāšanas būtisks noteikums ir tās izziņāšana un izmantošana izglītības procesā un kultūrvēsturiskā mantojuma iepazīšana nacionālo vērtību kontekstā, tāpēc ir svarīgi, lai skolas mācību saturā LTG un literatūrai būtu ierādīta pienācīga vieta ne tikai Latgalē, bet visā valstī. Tas būtu nozīmīgs ieguldījums Valsts valodas likumā paustās apņemšanās īstenošanā, turklāt nostiprinātu latgaliešu valodas pozīcijas ģimenē un vietējā sabiedriskajā telpā, mazinot vecāku vēlmi sazināties ar bērniem „trešajā izloksnē”, kas savukārt negatīvi ietekmē bērnu runas kvalitāti LVS. Lidija Spārīte, analizējot 2011. gada tautas skaitīšanas datus, norāda, ka *kopumā ikdienā latgaliski sazinājās 8,8 % iedzīvotāju, bet bērni līdz 17 gadu vecumam – 5,7 %. Visvairāk latgaliski runāja Latgales reģionā – 35,5 % no visiem iedzīvotājiem, bet bērni vecumā līdz 17 gadiem – tikai 27,0 %, Savukārt Cīblas novadā ikdienā latgaliski runāja 87,5 % no visiem novada iedzīvotājiem, tai skaitā 85,3 % bērnu vecumā līdz 17 gadu vecumam* (Spārīte 2013: 13). Šāda situācija liecina, ka jaunā paaudze arvien mazāk runā latgaliski, līdz ar to arī LTG attīstība ir apdraudēta.

Bērna latviešu valodas attīstības kvalitāti nosaka vairāki vides faktori:

- valodas vide ģimenē,
- valodas vide pirmsskolas, pamata un vidējās izglītības iestādēs,
- valodas vide sabiedriskajā telpā.

Latgalē lielākā daļa bērnu latviešu valodu apgūst neviendabīgā sociolingvistiskā vidē. Ģimenē bērna latviešu valodas apguve notiek:

- dzimtajā izloksnē, ja visi ģimenes locekļi sazinās kādā no augšzemnieku dialekta izloksnēm,
- latviešu literārajā valodā, ja tā ir saziņas valoda,
- latgaliešu rakstu valodā (zināmā mērā), ja kopā ar bērnu tiek lasīta latgaliski rakstītā literatūra vai apgūts LTG mācību saturs,
- t. s. „trešajā izloksnē”, ja saziņa notiek, latgalisko runu pielāgojot LVS,
- bilingvāli (izloksne – LVS, izloksne – mazākumtautību (lietuviešu, poļu, krievu, ukraiņu u. c.), LVS – mazākumtautību valoda, latviešu valoda – vācu, itāļu vai cita ģimenes valoda.

Kā liecina projektā „Latviešu valodas monolingvāla un bilingvāla apguve: rīki, teorijas un lietojums” (LAMBA) gūtā pieredze, daļai augšzemnieku dialektā runājošu vecāku grūtības sagādāja MakArtura-Beitas (*MacArthur-Bate*) „Komunikatīvās attīstības testa” jautājumi, kas veidoti atbilstoši LVS sistēmai. Tā kā saziņa ar bērnu notiek pamatā dzimtajā izloksnē, tad bērna runā fonētikas un morfoloģijas līmenī vērojamas dažas no LVS atšķirīgas parādības. Tajā pašā laikā vecāki, konsultējoties par testa aizpildīšanu, norādīja, ka, nonākot mācību vidē, bērna latviešu valodas kvalitāte ir labāka nekā tad, ja mājās runā kļūdainā LVS. Ar līdzīgu problēmu saskārās

arī citu novadu runātāji, bet kopumā tas būtiski neietekmēja testa izpildi. Tomēr, kā to ir uzsvēruši arī studenti, dialektālo un LVS kopsakarību pārzināšana atvieglotu LVS apguvi un palīdzētu izvairīties no dzimtās izloksnes interferences. Tāpēc būtu svarīgi, lai topošajiem logopēdiem, pirmsskolas pedagogiem, pamatskolas un vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotājiem studiju laikā veidotos izpratne gan par latviešu valodas dialektiem un izloksnēm, gan par LTG. Ne mazāk svarīgi, lai jau pirmsskolas posmā izloksnes telpā dzīvojošiem bērniem veidotos apziņa, ka viņu dzimtā izloksne ir vērtība un no tās nav jāvairās. To sekmētu pārdomāts, līdzsvarots bērna dzimtās izloksnes un LVS izmantojums arī formālajā saziņā. Diemžēl vadlīniju saturā reģionālajām īpatnībām vispār nav pievērsta uzmanība.

Normatīvo dokumentu analīzes rezultāti

Pamatizglītības un vidējās izglītības posmā mācību satura izvēli nosaka priekšmeta standarts, no kura tiek atvedinātas programmas. 20. gs. 90. gados tie bija eksperimentālie standarti un programmas, kuros LTG un literatūrai nav atradusies vieta. Izņēmums ir Dzintras Paegles, Anitas Lankas un Ilzes Lokmanes izstrādātā „Latviešu valodas programma 10.–12. klasei”. Tajā 10. klasē, aplūkojot tematu „Latviešu literārā valoda, tās attīstība”, paredzēts iepazīt *Latgales latviešu rakstu valodu* (Paegle, Lanka, Lokmane 1994: 47). Atbilstoši programmai izstrādāta mācību grāmata, kurā piedāvāts plašāks materiāls par *otru latviešu rakstu tradīciju, kas balstīta augšzemnieku dialektā* (Kušķis et al. 1998: 55–59). Arī skolotāja Andreja Grāpja pamatskolas literatūras programmā, kas godalgota Izglītības ministrijas izsludinātajā konkursā, 9. klasē paredzēts ieskats J. Klīdzēja personībā un daiļradē, rosinot rakstnieka romānu „Cilvēka bērns” aplūkot tieši Latgales tēlojuma aspektā: *Bērnības un divdesmito gadu Latgales tēlojums. Latgales sēta. Pāvulānu dzimta un apkārtnes ļaudis* (Grāpis 1994: 27).

21. gs. tiek izstrādāti kompetenču piecējā balstīti standarti un tiem atbilstoši programmu paraugi, iznāk daudzi jauni mācību līdzekļu komplekti. Izpētot šajā laikā apstiprinātos dokumentus – pirmsskolas izglītības vadlīnijas (MK 2012), pamatzglītības un vidējās izglītības valodas un literatūras standartus (MK 2014a, MK 2013a, MK 2014b, MK 2013b) un attiecīgi astoņus programmu paraugus (Valoda 1, Valoda 2, Valoda 3, Valoda 4, Literatūra 1, Literatūra 2, Literatūra 3, Literatūra 4) –, tika konstatēts, ka „Valsts valodas likuma” 3 (4). pants ir ignorēts, jo **nevienā no standartiem** LTG un latgaliešu literatūra nav minēta. Tiesa, latviešu valodas pamatzglītības standarta sākotnējā variantā tika norādīts – *skolēni zina, ka latviešu valodā ir divas rakstu tradīcijas*.¹ Protams, vairāku sasniedzamo rezultātu formulējums ir tāds, ka, izstrādājot mācību saturu, tajā ir iekļaujama arī LTG, piemēram: *zina, ka ikvienam cilvēkam ir dzimtā valoda; saskata tekstā informāciju par tautas vēsturi un kultūru; saprot valodas nozīmi kultūrā un savas personības pilnveidē; apzinās, ka valoda ir kultūras sastāvdaļa, un saprot tās nozīmi nacionālās identitātes saglabāšanā un starpkultūru dialoga veidošanā; saprot valodas situāciju*

¹ Raksta autore A. Vulāne ir piedalījusies minētā dokumenta izstrādē – red. piebilde.

Latvijā u. c. (MK 2014a) Tomēr skolotājs, kurš lielākoties pats maz zina par LTG un literatūru, izstrādājot savu programmu vai mācību saturu, arī mācību grāmatas, varbūt pat neiedomājas pievērst uzmanību latgaliskajam komponentam. Ja zinātnē latgalistikas jautājumus pamatā pēta tikai no Latgales nākušie zinātnieki un vairāki ārzemju kolēģi, tad tas ir simptomātiski... Literatūras standartā ir vēl sarežģītāk saskatīt kādu norādi uz latgaliskā komponenta klātesamību.

Mazliet labāka situācija ir ar mācību priekšmetu programmu paraugiem.

Tā literatūras programmas 1. paraugā 4.–9. klasei paredzēts, ka skolēniem jāiepazīst J. Klīdzēja romāns „Cilvēka bērns”, lai gūtu priekšstatu arī par *autora personības dzimto vietu, raksturotu dažu Latgales novada īpatnību, dabas skaistuma, savdabības atklāsmi cilvēku sadzīvē, savstarpējās attiecībās, valodas īpatnībās* (Literatūra 1). Šāds mācību satura komponents varētu rosināt gan skolotājus, gan skolēnus risināt sarunu arī par LTG. Savukārt pamatizglītības programmas 2. paraugā, kur arī minēts šis romāns, norādīts, ka *pievēršama uzmanība literārā darba saistībai ar kultūrvēsturisko novadu un skolēnam jāzina autora personības saistība ar novadu un romāna rašanos* (Literatūra 2). Vidējās izglītības programmas paraugos (Literatūra 3, Literatūra 4) nav paredzēts iepazīt latgaliešu literatūru.

Latviešu valodas programmas 1. variantā norādīts, ka 5. klases skolēni *iepazīstas ar augšzemnieku un lībiskā dialekta tekstu paraugiem, zina, ka ir literārā valoda un dialekti, izprot dialektu nozīmi nacionālajā kultūrā, kā arī salīdzina literārās valodas un dialektu vārdus, zina, ka dialektos vārdus mēdz izrunāt ar citādām skaņām nekā literārajā valodā* (Valoda 1). Tas arī viss. Turpmākajās klasēs nav paredzēts runāt par šiem jautājumiem. Protams, nedz mācību līdzekļu autoriem, nedz skolotājiem nav liegts to darīt. Diemžēl LTG netiek minēta. Vidusskolas latviešu valodas programmas 1. paraugā 10. klasē paredzēts iepazīstināt skolēnus ar LTG, risinot sarunu par dialektiem un izloksnēm. Mācību procesā jāpanāk, lai skolēni *izprot latgaliešu valodas kā vēsturiski veidojušās latviešu valodas paveida problēmas tās saglabāšanā, aizsardzībā, attīstībā* (Valoda 3). 2. paraugā papildus lasām: *Ir priekšstats par latgaliešu rakstu valodas noteikumiem* (Valoda 4). Raksturīgi, ka LTG parasti tiek skatīta saistībā ar izloksnēm un dialektiem, nevis latviešu valodas un rakstības attīstības kontekstā. Protams, daudz kas atkarīgs no personības – mācību līdzekļu autoriem, skolotāja un augstskolas docētāja, jo nevienam nav liegts latviešu valodas un literatūras mācību saturā iekļaut latgalisko komponentu, sākot ar dzimtās izloksnes vērtības apjausmas radīšanu Latgales pirmsskolas izglītības iestādēs, LTG un Latgales literārā mantojuma iepazīšanu skolas mācību procesā gan Latgalē, gan visā Latvijā un beidzot ar pilnvērtīgu latgaliskā komponenta (valodas, literatūras, kultūras, vēstures u. tml.) iepazīšanu augstākās izglītības posmā. Mūsdienās mācību priekšmetu programmām ir ieteikuma un variatīvuma raksturs – gan grāmatu autori, gan skolotāji drīkst paši veidot savu programmu un izvēlēties mācību saturu (tematus, autorus, daiļdarbus) atbilstoši standartā noteiktajam sasniedzamajam rezultātam, kas formulēts pietiekami vispārīgi.

Latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļu analīzes rezultāti

Kā latviešu valodas un literatūras mācību līdzekļu saturā atklājas latgaliskais komponents? Pētījumā tika analizēti visi izdevniecībās „Zvaigzne ABC”, „RaKa”, „Pētergailis” un „Lielvārds” izdotie mācību līdzekļu komplekti (1990–2015), kas paredzēti latviešu valodas un literatūras apguvei 1.–12. klasē.

Vispirms pievērsīsimies literatūrai. Kā zināms, literatūru kā atsevišķu mācību priekšmetu skolēni dažās skolās sāk apgūt 4. klasē, bet lielākoties – no 5. klases. Izskatot visus mācību līdzekļu komplektus, tika secināts, ka pamatizglītības posmā tikai trijās mācību grāmatās (Karpenko, Milzere (2013); Štokmane, Vīduša 2014, 2015) piedāvāts ieskats Latgales autoru J. Klīdzēja („Cilvēka bērns”), Annas Rancānes (dzejolis LTG „Vieleišonuos” un LVS „Es mācos par zaļu zāli”) un Valentīna Lukaševiča (miniātūra „2068” LTG) darbos. Sniegta arī īsa, konspektīva informācija par autoriem, norādot viņu dzīves vietu, saikni ar Latgali un to, ka raksta latgaliski. Tālākais – skolotāja rokas.

Savukārt valodas mācībā, kur varētu sagaidīt gan plašāku ieskatu latviešu izlokšņu un dialektu sistēmā, gan latgaliešu rakstu valodā, pamatskolas mācību līdzekļos sniegta minimāla informācija par dialektiem, kas nav pietiekama, lai skolēniem rastos priekšstats par to, kādi dialekti ir latviešu valodā. Izdevniecības „RaKa” izdotajā latviešu valodas mācību grāmatā 9. klasei sniegts īss dialektu un tikpat īss latgaliešu rakstu valodas apskats (Suhanova et al. 2005: 17–19). Skolēniem tiek piedāvāts fragments no Annas Stafeckas raksta, kuru izlasot, viņi uzzina, kad un kur izveidojas latgaliešu rakstu valoda, kāds ir korekts tās nosaukums. Tāpat skolēniem piedāvāta iespēja izlasīt Franča Kempa dzejoli „Aizmērstō dzimtinē” un risināt sarunu par to, vai latgaliešu rakstu valoda ir dialekts vai valoda (Suhanova et al. 2005: 17–18). Vidusskolā par latgaliešu rakstu valodu var uzzināt tikai tie skolēni, kuri izmanto „Zvaigznes ABC” izdoto grāmatu „Latviešu valoda 10.–12. klasei” (Kušķis et al. 1998). Valodnieces Martas Rudzītes izstrādātajā nodaļā minēti būtiskākie fakti par latgaliešu rakstu valodas izveidošanās vēsturiskajiem apstākļiem, rakstības iezīmēm, tās kopšanu un normēšanu, drukas aizliegumu, preses izdevumiem. Rodama arī informācija par rakstnieka un valodnieka Jāzepa Leļa un literatūrvēsturnieka Miķeļa Bukša devumu. Visā valstiskās neatkarības posmā šis ir **vienīgais** vidusskolas mācību līdzeklis, kurā rodama tik plašs materiāls par otro rakstu tradīciju un M. Rudzītes sniegtais augstais tās novērtējums latvietības saglabāšanā Latgalē: *Tur, kur Latgales latvieši cauri garajiem pārkrievošanas laikiem tomēr ir palikuši latvieši, lieli nopelni ir šai otrai rakstu tradīcijai, kas kopa gara dzīvi un latvietību* (Kušķis et al. 1998: 59).

Otrs izdevums, kurā, izmantojot fragmentu no intervijas ar Lidiju Leikumu, piedāvāts neliels ieskats par latgaliešu valodu, ir skolotāju Ilutas Dalbiņas un Ineses Lāčaunieces „Latviešu valoda vidusskolām, 1. daļa”, kas paredzēta darbam 10. klasē (Dalbiņa, Lāčauniece 2010: 25–26).

Iepazīstot literatūras mācību saturu vidusskolā, var rasties iespaids, ka latgaliešu

literatūras nav, jo mācību līdzekļos neviens autors nav minēts. Varam secināt, ka faktiski tikai no skolotāja atkarīgs, vai viņš uzskatīs par vajadzīgu mācību stundās runāt par latgaliešu valodu un literatūru, rodot nepieciešamo materiālu citos avotos, jo, kā aptaujā atzīst kāda skolotāja, *mācību līdzekļa visai klasei par latgaliešu valodu nav. Bet man tā nav problēma: 1) es protu sarunāties latgaliski, 2) man ir Cibuļa un Leikumas Lementars un vairākas Leikumas dāvinātas grāmatas, 3) vēl pašai ir kādas grāmatas. Ja visu aizstiepu uz skolu, tad pietiek klasei. Vidusskolā ir maz stundu – divas nedēļā, tāpēc gara runāšana nesanāk. To gan zinu – ja skolotājs nenāk no Latgales puses, tad par augšzemnieku dialektu runā, labākais, vienu stundu. Bet par latgaliešu rakstu valodu – neko. Var jau būt tiešām iemesls tas, ka maz materiālu, jāmeklē pašam, jāsaliek kopā.*

Aptaujas rezultātu analīze

2016. gada novembrī tika veikta aptauja, kurā piedalījās 29 latviešu valodas un literatūras skolotāji (69 % no Latgales) un 102 skolēni (8.–12. kl.) no Vidzemes (36 %), Kurzemes (10 %), Latgales (25 %), Zemgales (5%) un Sēlijas (19%) (Stradiņš 2010). Daži respondenti (5 %) reģionu nebija norādījuši. Aptaujas anketas tika aizpildītas gan elektroniski, gan skolā. Respondentiem tika uzdoti 9 jautājumi. Tā kā autore pamatā interesēja viņu zināšanas par LTG un literatūru un attieksme pret to apguvi, tad rakstā analizēsīm tikai šo jautājumu atbildes. Vispirms noskaidrosim latviešu valodas un literatūras skolotāju (vecums – 30–52 gadi) viedokli. Atbildot uz jautājumu „Ko Jūs skolā esat mācījušies par latgaliešu rakstu valodu un literatūru”, visi aptaujātie skolotāji norādīja, ka *skolā neko nav mācījušies, neviena vārda par latgaliešu valodu un literatūru*, turklāt gandrīz visi norādīja, ka *mācījušies padomju periodā, tāpēc šīs labās, vērtīgās zināšanas gāja secen*, bet vairāki skolotāji atzina, ka *ieskats latgaliešu rakstu valodā un literatūrā tika dots augstskolā*.

Jautājumā par to, kas mūsdienās būtu jā māca skolā par LTG un literatūru, viedoklis dalās. Gandrīz visi skolotāji uzskata, ka skolā noteikti jārunā par Latgales vēsturi, literatūru un valodu, kā arī par kultūras mantojumu. LTG būtu jāiepazīst fakultatīva stundās, pulciņos, varētu arī novadmācības stundās. Vairāki respondenti uzskata, ka šie jautājumi jāpiedāvā pārskata vai neliela ieskata veidā. Turklāt jāiepazīst arī lībiskais dialekts un sēliskās izloksnes, skatot visu kompleksi. Tiesa, daži skolotāji izsaka bažas, ka skolēniem nebūs intereses par šiem jautājumiem. Divas skolotājas uzskata, ka izdevniecību „Zvaigzne ABC” un „Lielvārds” izdotajās mācību grāmatās ir pietiekami daudz tekstu un literāru darbu latgaliešu valodā (tiek minēts J. Klīdzēja „Cilvēka bērns”, kas gan nav latgaliski). Tiek pausts arī uzskats, ka Latgalē tie, kuri vēlas, runā latgaliešu valodā ģimenē un ar to pietiek. Viena skolotāja norādījusi, ka skolā jāiepazīst *Latgales vēstures akcenti Latvijas vēsturē kā vēstures neatņemama sastāvdaļa. Literatūra – skolotāja brīva izvēle. Savukārt latgaliešu valoda skatāma latviešu rakstu valodas attīstībā kā daļa no mūsu kopīgās valodas vēstures attīstības*.

Viena Latgales skolotāja norāda, ka *par Latgales literatūru stundās tiek minēts tikai saistībā ar pirmajām grāmatām. Ne par vēsturi, ne par valodu nepietiek laika*

runāt, īsti arī negribu. Viņai pievienojas kolēģe, kura uzskata, ka, nevajag jaukt skolēniem galvu vēl ar latgaliešu valodas rakstību, lai iemācās latviešu valodu. Tomēr viņa arī atzīst, ka varbūt pulciņos, fakultatīvos vajadzētu iepazīt gan vēsturi, gan literatūru un rakstību. Diemžēl tas, ka daudzi Latgales skolotāji nenovērtē savas dzimtās valodas un literatūras nozīmību, nav retums. Priecē citas skolotājas viedoklis, ka mācību saturā daudz vairāk būtu jāatspoguļo Latgales vēsture, literatūra un kultūra. Līdz šim tas darīts nepietiekami, fragmentāri, virspusēji. Tikai nedaudzās skolās māca latgaliešu valodas, literatūras un kultūras elementārkursu (novadinības), to varētu izvērst plašāk, vispusīgi un pilnvērtīgi izgaismot, iztirzāt Latgales kultūru, literatūru, mākslu, vēsturi, kura zināmā mērā atšķiras no pārējās Latvijas likteņgaitām.

Skolēnu atbildes atklāj gan būtiskus trūkumus mācību saturā, gan izgaismo jauniešu vēlmi zināt un saprast. Puse aptaujāto norāda, ka par latgaliešu rakstu valodu un literatūru skolā nav neko mācījušies vai tā ir bijusi virspusēja informācija, ka no mācību līdzekļiem nav neko uzzinājuši par LTG un literatūru, jo tur šīs informācijas vienkārši nav. Tikai daži skolēni uzskata, ka mācību līdzekļos ir pietiekami daudz materiāla par LTG un literatūru, tāpēc nekas papildus nav nepieciešams. Skolotājs ir tas, kurš spēj ieinteresēt (vai arī nē) skolēnus un, izmantojot papildmateriālus, sniegt nepieciešamās zināšanas. To, ka zināšanu bagāža ir maza, apliecina arī atbildes uz jautājumu, kurā tika lūgts paskaidrot, kas ir latgaliešu rakstu valoda un kur to izmanto. Skolotāji uzskata, ka skolēnu zināšanas par LTG ir minimālas vai to vispār nav. Skolēni atbildējuši, ka *nezina, kas ir latgaliešu rakstu valoda*, vai ka *tas ir dialekts, senā latviešu valoda, paveids, ko izmanto rakstos, saziņā Latgalē*.

Aptaujāto skolēnu atbildes var iedalīt 3 grupās: vieni uzskata, ka mācību procesā par latgalisko komponentu būtu jāmācās vairāk, nekā tas notiek (*jāmāca par vēsturi, LTG nozīmi, kultūras mantojumu*, 35 respondenti). Otra grupa atbildētāju uzskata, ka par LTG skolā jāapgūst minimāli – paši pamati (35 respondenti). Trešā grupa respondentu uzskata, ka par LTG vispār nav jārunā (5 respondenti), pamatojot to šādi: *Domāju, ka tas traucēs mācību procesu, Tā nav mūsu prioritāte; NEKO, JO TĀ NAV OFICIĀLĀ VALSTS VALODA* (respondenta izcēlums). 17 respondentiem nav viedokļa šajā jautājumā (*nezinu*).

Jaunieši kopumā atzīst, ka vēlas zināt daudz vairāk gan par latgaliešu rakstu valodu un literatūru, gan par izloksnēm un dialektiem, turklāt ne tikai sava, bet arī citu novadu kultūru. Daži jaunieši norāda, ka jādoma par to, *lai mācību saturs netiktu pārbīvēts*, un ka *latviešu valodai un literatūrai atvēlēts pārāk maz stundu vidusskolā, lai varētu paspēt visu apgūt*. Priecē tās respondentu atbildes, kurās norādīts, ka skolā vajadzētu vairāk iepazīt latgaliešu valodu, kultūru, literatūru, jo *tā mēs to varēsim saglabāt ilgāk*, respondenti atzīst LTG un literatūras unikalitāti un specifisko, novērtē tās nozīmi latviešu kultūras kontekstā. Un šāds uzskats ir pārsvarā.

● *Pildot anketu, sapratu, ka maz ko zinu par latgaliešu rakstu valodu un literatūru. Tomēr uzskatu, ka grēks ir nevis nezināt, bet negribēt zināt. Labprāt*

mācītos par latgaliešu rakstu valodu un literatūru, to izzinātu;

- *Es domāju, ka Latgale ir tikpat būtisks un nozīmīgs novads kā Kurzeme, Zemgale un Vidzeme. Tādēļ arī domāju, ka skolas mācību līdzekļos katra novada atspoguļojumam ir jābūt vienlīdz lielam;*

- *būtu jāatspoguļo katra novada devums literatūrā un vēsturē vienādi, jo ar Latgales literatūru es neesmu tik pazīstams kā ar Vidzemes;*

- *[Materiāls par latgaliešu rakstu valodu un literatūru mācību līdzekļos jāpiedāvā] diezgan lielā mērā, jo Latgale ir daļa no Latvijas, un katram pilsonim būtu jāzina viss par savu valsti;*

- *Latgale ir Latvijas novads, tāpēc es uzskatu, ka būtu jāvelta laiks tā izpētei, jo tā ir daļa no mūsu valsts kultūras. Domāju, ka pietiktu ar nelielu ieskatu (4–6 mācību stundas), lai rastos iespāids un jaunieši zinātu, ka no tā veidojusies arī daļa no mūsu kultūras.*

Secinājumi

Latviešu valodas un literatūras standartos, kas ir izglītības satura augstākā līmeņa normatīvie dokumenti, netiek respektēts „Valsts valodas likuma” 3 (4). pants, jo latgaliskais komponents tajos nav iekļauts. Izstrādājot jaunus standartus, tajos iekļaujamās prasības, kas saistītas ar latgaliskā komponenta apguvi.

Tikai dažos mācību līdzekļos sniegts minimāls ieskats par latgaliešu rakstu valodu un dažu Latgales literātu daiļradi, kas nav pietiekams, lai skolēniem veidotos priekšstats par latgaliskā komponenta nozīmi Latvijas kultūrā.

Mācību līdzekļos obligāti iekļaujama pietiekami plaša informācija par LTG un literatūru, veidojot tai pienācīgu didaktisko apdari, jo, kā liecina šajā nelielajā pētījumā iegūtie dati, lielai daļai skolēnu un skolotāju ir interese par latgalisko komponentu, vēlme to iepazīt. Tāpat mācību saturs bagātināms ar skolēnu uztverei atbilstošu kulturoloģisko materiālu par visiem Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem, to valodas specifiku un literātu devumu.

Lai nodrošinātu šo jautājumu sekmīgu apguvi, visās vēstures, kulturoloģijas, latviešu valodas un literatūras skolotāju studiju programmās un skolotāju tālākizglītībasursos jāpiedāvā atbilstošs mācību saturs par latgalisko komponentu, valsts mērogā atbalstāmi skolotāju un studentu vasaras kursi „Vosorošona”, kā arī popularizējami izdevumi par latgaliešu rakstu valodu, literatūru, Latgales vēsturi un kultūru.

Lepnums par savu valodu ir lepnums par sevi pašu un savu valsti. Ja latvieši cienīs cits cita izloksni, kultūras savdabību, tad cienīs arī otru cilvēku.

LITERATŪRA

AP 1989 – Augstākā Padome (1989). Latvijas Republikas Valodu likums. *Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs* 20.

Berelis, Guntis (1999). *Latviešu literatūras vēsture no pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*. Rīga: Zvaigzne ABC.

CSP 2016 – Centrālā statistikas pārvalde (2016). *Latvijas 2011. gada tautas skaitīšanas*

rezultāti. <http://www.csb.gov.lv/dati/e-publikacijas/latvijas-2011-gada-tautas-skaitisanas-rezultati-40579.html>, sk. 14.01.2017.

Dalbiņa, Iluta, Lāčauniece, Inese (2010). *Latviešu valoda vidusskolām*, 1. daļa. Rīga: Zvaigzne ABC.

Gadamers, Hans-Georgs (1999). *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava.

Grāpis, Andrejs (1994). *Literatūras programma 5.–9. klasei*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības, kultūras un zinātnes ministrija.

Hausmanis, Viktors. (zin. vad., 1998) *Latviešu literatūras vēsture* 1. sēj. Rīga: Zvaigzne ABC.

Hausmanis, Viktors. (zin. vad., 1999) *Latviešu literatūras vēsture* 2. sēj. Rīga: Zvaigzne ABC.

Hausmanis, Viktors. (zin. vad., 2001) *Latviešu literatūras vēsture* 3. sēj. 1940–1941, 1945–1999. Rīga: Zvaigzne ABC.

Karpenko, Ilona, Milzere, Mārīte (2013). *Literatūra 8. klasei. 1., 2. daļa*. Mācību grāmata ar CD. Rīga: Zvaigzne ABC.

Kušķis et al. 1998 – Kušķis, Jānis, Laua, Alise, Lokmane, Ilze, Paegle, Dzintra, Rudzīte, Marta (1998). *Latviešu valoda 10.–12. klasei*. Mācību grāmata. Rīga: Zvaigzne ABC.

Lasenberga, Zaiga (atb. red., 1992). *Pamatizglītības standarti latviešu valodā un literatūrā*. Rīga: LR Izglītības ministrija.

Lasenberga, Zaiga. (atb. red., 1993). *Vidējās izglītības standarti latviešu valodā un literatūrā*. Rīgā: Latvijas Republikas Izglītības ministrija.

Literatūra 1 – *Literatūra 4.–9. klasei*. Programmas paraugs. 1. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/latval1_9.pdf, sk. 16.10.2016.

Literatūra 2 – *Literatūra 4.–9. klasei*. Programmas paraugs. 2. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/literatura_2var.pdf, sk. 16.10.2016.

Literatūra 3 – *Literatūra*. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs. 1. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_1variants_200508.pdf, sk. 16.10.2016.

Literatūra 4 – *Literatūra*. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs. 2. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_2variants_200508.pdf, sk. 16.10.2016.

MK 1999 – Ministru kabinets (1999). *Valsts valodas likums*. <http://likumi.lv/doc.php?id=14740>, sk. 16.10.2016.

MK 2012 – Ministru kabinets (2012). *Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām*. Ministru kabineta noteikumi Nr. 533. <http://likumi.lv/doc.php?id=250854>, sk. 16.10.2016.

MK 2014a – Ministru kabinets (2014a). *Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei*. 2. pielikums Ministru kabineta 2014. gada 12. augusta noteikumiem Nr. 468. <http://likumi.lv/doc.php?id=268342#piel2&pd=1>, sk. 16.10.2016.

MK 2014b – Ministru kabinets (2014b). *Literatūra. Mācību priekšmeta standarts 4.–9. klasei*. 13. pielikums Ministru kabineta 2014. gada 12. augusta noteikumiem Nr. 468. <http://likumi.lv/doc.php?id=268342#piel13&pd=1>, sk. 16.10.2016.

MK 2013a – Ministru kabinets (2013a). *Latviešu valoda. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts*. 1. pielikums Ministru kabineta 2013. gada 21. maija noteikumiem Nr. 281. <http://likumi.lv/doc.php?id=257229#piel1&pd=1>, sk. 16.10.2016.

MK 2013b – Ministru kabinets (2013b). *Literatūra. Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta standarts*. 2. pielikums. 23. pielikums Ministru kabineta 2013. gada 21. maija noteikumiem Nr. 281. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/literatura_2variants_200508.pdf, sk. 16.10.2016.

- Paegle, Dzintra, Lanka, Anita, Lokmane, Ilze (1994). *Latviešu valodas programma 1.–12. klasei*. Rīga: Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija.
- Pošeiko, Solvita (2016). Latgaliešu valodas attīstība. *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015*. Sociolingvistisks pētījums. Rīga: LVA. http://valoda.lv/media/e-gramatas/VSL_2015_web.pdf, sk. 20.12.2016.
- Spārīte, Lidiya (atb. red., 2013). *Bērni Latvijā 2013*. http://www.csb.gov.lv/sites/default/files/publikacijas/nr_13_berni_latvija_2013_13_00_lv_en.pdf, sk. 20.12.2016.
- Stradiņš, Jānis (2010). Sēlija un tās reģionālās identitātes meklējumi. *LZA Vēstis*. A daļa, 64. sēj., 5./6. 20–43.
- Suhanova, Gunta, Gabrāne, Anna, Pilsunga, Ināra, Uzuliņa, Alija. *Latviešu valoda 9. klasei*. Mācību grāmata. Rīga: RaKa.
- Štokmane, Daina, Vīduša, Iveta (2014). *Literatūra 7. klasei, 1. daļa*. Mācību grāmata ar CD. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Štokmane, Daina, Vīduša, Iveta (2015). *Literatūra 7. klasei, 2. daļa*. Mācību grāmata ar CD. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Valeinis, Vitolds (1998). *Latgaliešu lirikas vēsture*. Rīga: Jumava.
- Valoda 1 – *Latviešu valoda 1.–9. klasei*. Pamatizglītības mācību priekšmeta programmas paraugs (1. variants). http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/latval1_9.pdf, sk. 16.10.2016.
- Valoda 2 – *Latviešu valoda 1.–9. klasei*. Pamatizglītības mācību priekšmeta programmas paraugs (2. variants). http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/pamskolai/latval_1_9_2var.pdf, sk. 16.10.2016.
- Valoda 3 – *Latviešu valoda*. *Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs*. 1. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/latval_1var_03062008.pdf, sk. 16.10.2016.
- Valoda 4 – *Latviešu valoda*. *Vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmeta programmas paraugs*. 2. variants. http://visc.gov.lv/vispizglitiba/saturs/dokumenti/programmas/vidskolai/latval_2var_03062008.pdf, sk. 16.10.2016.
- Vulāne, Anna (2011). Augšzemnieku dialekta, latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas koeksistences problemātika. *Valodas situācija Latvijā: 2004–2010*. Rīga: LVA, 130–142.